

MEDEDEELINGEN

VAN DE VEREENIGING VOOR CALVINISTISCHE
WIJSBEGEERTE

3e JAARGANG No 1
MEI 1938

Verschijnt tweemaal 's
jaars onder redactie v/h
bestuur der Vereeniging

UITGEVER
J. H. KOK
KAMPEN

ADRES VAN DE REDACTIE: Dr K. J. POPMA - BADHUISWEG 64 - APELDOORN
ADRES ADMINISTRATIE: N. A. WEDEMEYER KROL - DE MOUCHERONSTRAAT 22 - DEN HAAG

INHOUD: Pessimistische cultuurbeschouwing — „Objectief” — Onze tweede jaarvergadering — Syllabus „Geloof en Historie” — Ons werk — Financiën — Adressen — Vriendelijk verzoek.

PESSIMISTISCHE CULTUUR- BESCHOUWING. ¹⁾

De geest, die een cultuur-periode beheerscht, weerspiegelt zich in haar historiebeschouwing, zoo heeft men gezegd.

Dit is een stelling, die door haar kernachtige korthed er spoedig bij het publiek in gaat. Tracht men echter tot haar beteekenis door te dringen, dan is men minder spoedig klaar. Reeds Goethe dreef lichtelijk den spot met de uitdrukking „geest des tijds”: „Wat gij den geest der tijden noemt, dat is der heeren eigen geest, waarin de tijden zich bespiegelen”.

Het is zeer de vraag, of een cultuur-periode zulk een innerlijke eenheid van stijl vertoont, dat men van *den* geest eener cultuur kan spreken. Wat de historie ons inderdaad doet zien, is een voortdurende machtsstrijd tusschen geestesstroomingen, die elkander den voorrang betwisten. Zoo is het ook veel te simplistisch te spreken van *de* historiebeschouwing eener cultuur-periode. Zoo licht mengt zich in zulk een formule een accent van geestelijke tyrannie, welke eigen historiebeschouwing tot de toonaangevende proclameert en afwijkende opvattingen in den hoek der achterlijkheid of geestelijke minderwaardigheid poogt te dringen. Zoo deed b.v. Oswald Spengler in zijn bekend boek: „Der Untergang des Abendlandes”, waarin hij proclameerde, dat onze westersche cultuur in de laatste phase, in haar wintertijd, verkeert. Wie dat niet inziet, zoo luidt zijn vonnis, telt onder de menschen zijner generatie niet mee. Hij blijft een dwaas, een charlatan of een pedant.

Wie zich door zulk een uitspraak van Spengler laat beïnvloeden, toont echter slechts gebrek aan karakter, en gemis van een vasten grond van levensovertuiging. Eer is het zoo, dat dezulken onder de menschen hunner generatie niet mede kunnen tellen, omdat zij niets te zeggen en niets te geven hebben, maar zich als onpersoonlijke spreekbuis laten gebruiken voor een cultuur-pessimisme, dat hun door denkers van zeer bepaald stempel als *de* cultuurbeschouwing van onzen tijd wordt gesuggereerd.

Niet *de* geest van onzen tijd komt ons in die pessimistische cultuurbeschouwing tegemoet, maar ongetwijfeld een uiterst tragisch verschijnsel van geestelijke ontworteling bij

¹⁾ Radiorede, gehouden op Maandag 25 April j.l., door den spreker, Prof. Dr H. Dooyeweerd, vrijwillig voor ons blad afgestaan.

velen, die in onze dagen zich van het Christelijk geloof hebben afgekeerd.

In allerlei toonaarden wordt dit cultuur-pessimisme ons verkondigd. Spengler meende, dat de laatste phase der westersche beschaving, die volgens hem reeds is ingetreden, geen andere mogelijkheid voor het denken meer laat dan een sceptisch relativisme. Er is geen absolute waarheid, die in serene rust boven den stroom der historische betrekkelijkheid troont. De mensch is in het diepst van zijn wezen aan de *historische wording* en *vergankelijkheid* overgeleverd. Alles, wat hem in vroeger eeuwen een vast steunpunt scheen te bieden: het Christelijk geloof, de wetenschap, de ideeën van waarheid, schoonheid en goedheid; het is slechts vluchtig drijfzand in den onrustigen stroom des tijds, een verglijdend perspectief, afhankelijk van de steeds veranderende grondtrekken eener cultuur. Onze westersche cultuur neigt ten ondergang. Wij hebben deze verval-phase niet in vrije willekeur gekozen. Ze is als een noodlot over ons gekomen en wie in zijn levensbeschouwing zich aan den geest des vervals poogt te ontworstelen, maakt zich schuldig aan naïef zelfbedrog.

Den modernen mensch, aldus een ander pessimistisch cultuurphilosoof, Ortega y Gasset, rest niets anders meer dan een bezinning op zijn historisch verleden. Men vraagt zich thans af: Wat is het eenige, dat mij nog overblijft in mijn gedesillusionieerd leven? En voor het eerst ziet de mensch zich gedwongen te erkennen, dat hij niets beters meer kan doen, dan zich rekenschap te geven van wat hij in den loop der historie *was*, zich te confronteeren met zijn *historisch* verleden, niet uit nieuwsgierigheid, of op zoek naar voorbeelden, die hem tot richtsnoer voor de toekomst kunnen dienen, maar omdat het *alles* is, wat hij *heeft*.

* * *

Hoe is dit cultuur-pessimisme ontstaan? Wat heeft bij velen dat optimistisch geloof in de toekomst, dat ons b.v. bij de 18de eeuw uit de geschiedphilosophie van de Verlichting tegenkomt, doen plaats maken voor de ondergangsstemming?

Het is voor den Christen in dezen tijd een onafwijsbare taak zich daarvan rekenschap te geven. Want hij kan niet onbewogen staan tegenover de wisselende tijdsstroomingen, alsof ze hem niet zouden raken.

Vaak onbewust ondergaat hij den invloed ervan. Wij blijven, ook als Christen, onderworpen aan de groote wet der historische ontwikkeling; wij zijn kinderen van *onzen* tijd. Dat hebben wij inderdaad niet vrijwillig gekozen. Maar als kinderen van deze eeuw hebben wij ook een roeping, een uiterst verantwoordelijke taak in deze cultuur-periode te vervullen. Want wij zijn ook burgers van den Godsstaat, van het onbewegelijke Koninkrijk, dat zijn macht in de geschiedenis moet openbaren en een onverzoenlijken strijd blijft

voeren tegen de geestelijke machten der duisternis.

Het moderne cultuur-pessimisme is vrucht van de zgn. historicistische denkwijze, die sedert de vorige eeuw zich meer en meer tot een levensbeschouwing heeft uitgebouwd. Zooals het woord reeds zegt, beschouwt dit historisme heel het menselijk leven uitsluitend onder het gezichtspunt der historische betrekkelijkheid. De machtige vlucht, die sinds de 19de eeuw het geschiedkundig onderzoek genomen heeft, is inderdaad zonder voorbeeld in de historie van het menschengeslacht. Onze historische gezichtseinder is tegenover die van vroeger eeuwen zóó ontzaglijk verruimd, dat de wereldgeschiedenis, oppervlakkig gezien, nauwelijks meer geheimen voor ons schijnt te bezitten. Waar de geschreven bronnen in den steek laten, doen de opgravingen lang verzonken culturen weer uit het stof herrijzen. En naarmate de wereldhistorie voor ons diepere perspectieven opent, zien wij te scherper de betrekkelijkheid van alle cultuurmaatstaven.

De oude Grieken zagen al het niet-Grieksche als barbaardom. De renaissance-mensch meende in de klassieke Grieksch-Romeinsche beschaving een onvergankelijken maatstaf voor de eigen cultuur-vorming te vinden. De 18de eeuwse mensch der Verlichting zag in zijn eigen cultuur met haar onvergelykelijke ontplooiing van het natuurwetenschappelijke onderzoek het historisch hoogtepunt, waartegenover de cultuur der vroegere eeuwen in de duisternis van bijgeloof en priesterbedrog verzonk.

Zulk een historische bijziendheid is in onzen tijd wetenschappelijk niet meer mogelijk. Wij zien in geen enkele cultuurphase meer een absoluten maatstaf voor de beoordeeling van vroegere perioden. Het wezenlijk historisch denken leert iedere cultuur uit haar eigen voorwaarden verstaan. Dat is een ontegenzeggelijke winst en geestelijke verdieping tegenover een on-historische denkwijze.

Maar voor hem, die al zijn hoop pleegde te bouwen op het *tijdelijk* bestaan, moet deze verdieping van het historisch bewustzijn tegelijk een geestelijke crisis met zich brengen.

In de eerste helft der vorige eeuw had de historische denkwijze in humanistischen kring nog niet getornd aan het geloof in de eeuwige waarde der menselijke persoonlijkheid. Het geloof in de soevereiniteit der menselijke rede was nog niet ernstig aangetast.

De idee der humaniteit, de eerbied voor alles wat menselijk aangezicht toont, bleef als een idee van eeuwige waarheid vereerd. Het Duitsche idealisme der vorige eeuw betrok heel de wereldgeschiedenis op de idee van zelfbevrijding der menschheid. Hegel zag in de voortschrijding van het vrijheidsbesef de vaste poolster der geschied-ontwikkeling.

Maar de naderende crisis in de humanistische levens- en wereldbeschouwing kondigde zich reeds spoedig aan. Het Darwinisme met zijn evolutie-principe tastte voor veler besef het oude dogma aan van de onveranderlijke gelijkvormigheid der menselijke natuur. De menselijke rede werd in 't licht van dit evolutie-beginsel zelve slechts een product der ontwikkeling, welke uit een dierlijk tot een menselijk stadium zou hebben gevoerd. Het Marxisme met zijn materialistische historiebeschouwing en zijn klassenstrijdsleer ondergroef het geloof in eeuwige ideeën en dreef den spot met de humaniteitsgedachte. Alle ideologieën van recht, moraal, kunst en godsdienst werden onbarmhartig uit economisch-historische motieven verklaard. De opstand der proletarische massa's werd gepredikt tegen een idealistisch vrede-rijk, waarachter zich slechts kapitalistische belangen verscholen.

Straks zou Nietzsche, de profeet van den nieuwen tijd, de doodsklok luiden over het Duitsche idealisme. Een nieuw evangelie verkondigde hij, dat van de blonde Bestie, den „Ueberschmensch“, die de ketenen der slaven-moraal heeft afgeschud en in het bewustzijn zijner macht over de vooroordeelen van kudde-moraal en religie heenschrijdt.

Voeg hierbij de ontzaglijke catastrofe van den wereldoorlog waarin alle humanistische cultuur-idealen in vlam en verwoesting ten onder gingen, en ge kunt verstaan, hoe de historicistische denkwijze den modernen mensch noodwendig in den maalstroom van een cultuur-pessimisme moest voeren.

Tegen de Mephisto-wijsheid: Want alles wat bestaat, is waard dat het ten gronde gaat, had het moderne historisme geen innerlijk verweer meer.

Wie durft, als wetenschappelijk man, het tegenwoordig nog op te nemen voor eeuwige normen van recht en moraal, die met wiskundige zekerheid uit de menselijke rede zijn af te leiden? Wie verwacht nog in ernst den gestadigen vooruitgang der menschheid van de verbreiding van het licht der wetenschap?

Alle voor-oorlogsche idealen van democratie, rechtsstaat en toenadering der volkeren, die men op redelijke gronden als onaantastbare geestesgoederen der westersche cultuur had beschouwd, zijn meedoogenloos in den smeltkroes geworpen, en toonden hun historische betrekkelijkheid.

De humanistische grondgedachte van de autonomie, de vrije zelfbepaling van de menselijke persoonlijkheid, is door het historisme wel formeel gehandhaafd, maar met een geheel nieuwen inhoud gevuld.

In den tijd van de hoog-conjunctuur van het idealisme was deze idee gebaseerd op het geloof in de onveranderlijke redelijk-zedelijke natuur van den mensch.

Thans zoekt men 's menschen soevereiniteit nog slechts in een historisch denken, dat zich van alle dogmatisch geloof, niet slechts van kerkelijken, maar ook idealistischen aard, heeft losgemaakt, om zich onbevangen in den stroom van het historisch worden te laten meevoeren en de cultuurschatten van heden en verleden ongestoord te kunnen genieten.

In de moderne zgn. existentiële filosofie speelt het motief van de zorg in het bewustzijn van den onafwendbaren dood een overheerschende rol.

En diep tragisch klinkt de uitspraak van Prof. Jaspers, een van de hoofdvertegenwoordigers dezer moderne geestesrichting: De geschiedenis is de strijd der dooden, wier lot nog niet definitief beslist is, zoolang zij onder het levende geslacht nog telkens aanhangers vinden, die den fakkel van hun schijnbaar verloren zaak een tijdlang omhoog heffen, totdat het onafwendbaar tijdstip komt, waarop zij *voorgoed* hebben afgedaan.

Inderdaad, hier gloort nergens meer de vlam van het eeuwige licht door de duisternis van den tijd. De wereldhistorie zingt slechts het doodsgezag over het graf aller menselijke idealen.

Dat dit moordend historisme den modernen mensch allen scheppingsdrang moet ontnemen, kan die denkers, die den nabijgen ondergang van het avondland voorspelden, niet afschrikken. Het klopte immers nauwkeurig op hun cultuurbeschouwing?

Maar na den wereldoorlog bleef het drama der wereldhistorie zich in een koortsachtig tempo ontwikkelen en het eischte krachtig handelende en niet onvruchtbare beschouwende menschen.

Het historisme moest overwonnen worden. Maar hoe? Een terugkeer tot het oude idealistisch rede-geloof was voor ver-

reweg het grootste deel der geestelijke leiders niet meer mogelijk. Een idealistische poging om boven den stroom der wereldgeschiedenis op te stijgen in een wereld van onveranderlijke rede-begrippen, konden zij nog slechts zien als een goedaardig zelfbedrog van on-historische geesten.

De menselijke rede had gefaald. Welnu, de idealen van den nieuwen tijd zouden uit een andere bron moeten worden geput. De *mythe* zou de plaats der rede-ideeën innemen.

De mythe vraagt niet naar eeuwige waarheid, maar slechts naar de trefkans van het oogenblik. Zij suggereert de massa een religieus enthousiasme voor de scheppende fantasie van een leider, die een grooten droom over de toekomst van zijn volk tot werkelijkheid beloofde te maken. En ze knoopt aan bij het een of ander motief uit een ver, maar grootsch historisch of meer mythologisch verleden: het eeuwige Rome of wel de historische roeping van het zgn. Noordsche ras.

In zijn boek „De mythe van de 20ste eeuw” begint de bekende Dr Alfred Rosenberg zijn inleiding als volgt: „Alle tegenwoordige machtsworstelingen zijn niets dan uitvloeisels van een innerlijke ineenstorting. Uiteengebroken zijn reeds alle staatsstelsels van 1914, al mogen zij ook ten deele nog formeel voortbestaan. Uiteengebroken zijn echter ook sociale en kerkelijke theorieën en levens- en wereldbeschouwingen. Geen hoogste beginsel, geen hoogste idee beheerscht meer onbestreden het leven der volkeren. Groep strijdt tegen groep, partij tegen partij, nationale waarde tegen internationale leerstellingen; star imperialisme tegen om zich heen grijpend pacifisme. De geldmacht omstrikt met gouden netten staten en volkeren: het leven wordt ontworteld. De wereldoorlog als begin eener wereldrevolutie op alle terrein heeft het tragische feit aan het daglicht gebracht, dat wel miljoenen hun leven offerden, maar dat dit offer aan andere krachten ten goede is gekomen, dan waarvoor de legers bereid waren te sterven. De oorlogsdooden zijn de offers van de catastrophe eener waardeloos geworden periode, tegelijk echter de martelaren van een nieuwen morgenstond, van een nieuw geloof. Het bloed, dat stierf, begint levend te worden. In zijn mystiek teeken voltrekt zich een nieuwe cellenbouw der Duitsche volksziel. Heden en verleden verschijnen plots in een nieuw licht en voor de toekomst openbaart zich een nieuwe taak, een nieuwe zending. Historie en toekomstige taak beteekenen niet meer een kamp van klasse tegen klasse, niet meer een worsteling tusschen kerk-dogma en dogma, maar de positiekamp tegenover elkander van bloed en bloed, van ras en ras, van volk en volk. En dat beteekent strijd van de waarde der eene volksziel tegen die der andere.

De aan de rassenleer geïnspireerde historiebeschouwing is een wetenschap, die spoedig gemeen goed zal zijn... dit is de taak van onze eeuw: uit een nieuwe levensmythe een nieuw menschen-type scheppen. Daartoe is moed noodig. Moed van ieder enkeling, moed van het geheele opgroeiend geslacht, ja van vele toekomstige generaties.

Want een chaos wordt nimmer door moedelozen bedwongen en nog nimmer is door lafaards een wereld opgebouwd.

Wie voorwaarts wil, moet dus alle bruggen achter zich verbranden”.

Duidelijker kan niet worden uitgesproken, dat deze nieuwe levens-mythologie uit de crisis van het moderne cultuurbewustzijn geboren is. En zij maakt ernst met de afbraak der vroegere cultuur-idealén.

Maar angstig vraagt de menschheid zich af, of zij de volkeren niet voorbereidt voor een nieuw groot armageddon, waaruit geen nieuwe dageraad voor het avondland meer zal opgaan.

Het historisme met zijn uitloopers in cultuur-pessimisme en levensmythologie stelt ons voor nieuwe en uiterst dringende problemen, die zoowel van theoretischen als practischen aard zijn.

De historiebeschouwing is hier in 't geding, en de noodzakelijkheid van positieve stelling-keuze tegenover grondslagen der westersche cultuur, welke door het optreden der nieuwe levens-mythologie inderdaad met ondermijning en afbraak bedreigd worden. De vraag: Wat eischt God van ons op het keerpunt der historie, waarop wij blijkbaar gekomen zijn?, kan door geen Christen worden ontweken, die zich niet moedwillig aan den machtigen cultuurstrijd onzer dagen onttrekt en daarmede desertie pleegt tegenover de militia Christi, de strijdende kerk hier op aarde. Want de wapenrusting des geloofs is ons niet gegeven om den strijd op veilige wijze te kunnen ontvluchten onder het voorwendsel, dat de Christen met de door en door zondige cultuur niets van doen heeft. Die cultuur ligt voor onze volle verantwoordelijkheid. Het is Christus, onze Koning, aan Wien zij toekomt en niet de macht der duisternis.

Welnu, het is goed er ons rekenschap van te geven, dat juist op dit centrale punt der historiebeschouwing het Christelijke denken sinds Augustinus weinig verder is gekomen en dat hier een groote taak op ons blijft rusten.

Zeker, het geloof, dat Christus' verschijning op aarde het centrum is der wereldgeschiedenis en dat de wereldhistorie het groote kampveld blijft tusschen civitas Dei en civitas terrena tot het einde der dagen, wanneer alle dingen aan den Zoon zullen onderworpen worden, hebben wij vastgehouden. Het behoedt ons tegen de ruineuze consequenties van het historisme, het licht der eeuwigheid over het tijdelijk leven uit te blussen en den grafzang over de menselijke lotsbestemming mee te zingen.

Maar het historisme heeft ons voor een ander probleem gesteld, dat in onzen kring nog nauwelijks ernstig onder oogen is gezien. Het heeft heel de tijdelijke menselijke samenleving naar al haar aspecten tot een historische wording gereduceerd en alle constante beginselen vloeiend en betrekkelijk gemaakt in den stroom eener gestadige ontwikkeling. Wetenschap en kunst, recht en moraal, taal, omgangsvormen en economie zoowel als het kerkelijk dogma werden tot bloot historische cultuurproducten verarmd.

Een historistische visie op de tijdelijke werkelijkheid van het menselijk leven ligt aan deze opvatting ten grondslag.

En juist op dit fundamenteele punt: de oplossing van heel het tijdelijke leven in den stroom der historische ontwikkeling, heeft men het historisme rustig laten geworden.

Het Duitsche idealisme meende deze visie op de werkelijkheid zonder gevaar te kunnen aanvaarden, mits het maar vasthield aan een eeuwige wereld van rede-ideeën, welke zich in den gang der wereldgeschiedenis zouden verwerkelijken.

IJdele hoop! Ook de godenburch der humanistische ideeën werd tot den grond der historische betrekkelijkheid neergehaald. Het historisme onzer dagen is, gelijk wij zagen, overwegend anti-idealistisch geworden.

Maar ook in de Christelijke geschiedbeschouwing heeft sinds de vorige eeuw de historistische visie op de tijdelijke levenswerkelijkheid helaas ingang gevonden.

De groote Duitsche anti-revolutionaire denker Friedrich Julius Stahl, aan wien wij anderzijds zoo veel in den strijd tegen de revolutie-beginselen te danken hebben, introduceerde haar in zijn rechts- en staatsleer.

Zonder bedenking aanvaardde hij de grondstelling der zgn. Historische School, dat het recht, evenals de taal, de kunst en de zeden, aanvankelijk onbewust uit de volksgeest opgroeit

als een *historisch ontwikkelingsproduct*. Daarmede koos hij tegen het rationalisme der 18e eeuw bewust de zijde van de irrationalistische Romantiek zijner dagen. Het individueele historische volkskarakter wordt in principe tot wet verhevend met voorbijzien van zijn *subjectief* karakter. En het historisch gezichtspunt absorbeerde de overige aspecten der tijdelijke samenleving.

Zeker, Stahl zag de gevaren dezer historistische denkwijze zelf in. Hij beijverde zich deze werkelijkheids-visie in verband te brengen met de Christelijke opvatting i.z. een zedelijke wereldorde, die als zoodanig aan de vergankelijkheid van het historisch geworden onttrokken is. Hij aanvaardde de zedenwet als correctief op de historische ontwikkeling. Het feitelijk historisch gegroeide heeft volgens hem slechts aanspraak op onzen eerbied, voorzoover het niet met een uitdrukkelijk geopenbaard Goddelijk gebod in strijd komt.

Maar, daarmede was deze romantische historiebeschouwing niet *innerlijk* gesaneerd. Zij was niet van Christelijken, maar van humanistischen oorsprong, een vrucht van het Duitsche idealisme uit de eerste helft der vorige eeuw.

De grondvragen voor de Christelijke historiebeschouwing van dezen tijd zijn deze:

1°. Welke plaats komt aan de geschiedenis toe in de wereldorde, welke God aan de tijdelijke werkelijkheid gesteld heeft?

2°. Omvat de historische ontwikkeling inderdaad, gelijk het historisme leert, heel de tijdelijke werkelijkheid van 's menschen leven, of vertegenwoordigt zij slechts een bepaalde zijde, een bepaald aspect van dit leven?

3°. En dan, hoe is de onderlinge verhouding en samenhang van dat historisch aspect tot de overige aspecten der samenleving, gelijk het moreele en het juridische, het economische en het aesthetische en met name t. a. z. van het tijdelijke geloofsleven?

4°. En tenslotte, en dit niet in de laatste plaats: Is het juist, in de historie slechts te zien een bloot feitelijk ontwikkelingsproces, dat als zoodanig voor het menschelijk handelen geen norm kan stellen, dan wel heeft God de historische ontwikkeling aan eigensoortige ordinantien onderworpen, waaraan wij innerlijke maatstaven voor de beoordeeling der cultuur kunnen ontleenen?

Want één ding is zeker: De opvatting, die meent alle tijdelijke gedragsregelen uit de zedewet te kunnen afleiden, als een soort logische toepassing van het zedelijk gebod op de concrete omstandigheden van tijd en plaats, is niet houdbaar. Zij geeft in haar rationalistische opvatting van de zedewet geen oplossing voor de groote problemen, waarvoor de historie het Christelijk denken stelt.

Zij is door de historistische denkwijze van onzen tijd in haar zwakste punt (haar overschatting van de logica) aangetast en kan tegen het historisme geen verdedigbare stelling betrekken.

Op de groote vragen, die onzen tijd beroeren, of in democratie en rechtsstaat, in economisch wereldverkeer en vrijheid van cultuur-ontplooiing, degeneratieverschijnselen dan wel waardevolle grondslagen onzer moderne beschaving zijn te zien, kan zij geen antwoord geven.

En toch, dit antwoord *moet* door het Christendom, dat zijn roeping in de historie verstaat, gevonden worden, omdat het niet *buiten*, maar *in* de cultuur leeft.

En het *practisch* antwoord eischt, waar deze vragen zoo ontzaglijk gecompliceerd zijn, ook een dieper doordachten theoretischen grondslag, waarbij het Christelijk denken niet meer in de oude fout mag terugvallen, compromissen met de ongeloovige wijsbegeerte te sluiten.

De geschiedbeschouwing van het moderne historisme is

maar niet, met zekere correcties, aan de Christelijke openbaring over den zin der wereldgeschiedenis aan te passen.

Juist die accomodatie heeft verschillende stroomingen in het Christelijke wijsgeerig denken in den geestelijken strijd onzer dagen ten halve ontwapend.

Toen Spengler's boek verschenen was, zag men aanstonds Christelijke denkers gereed staan, om dit cultuur-pessimisme met de Christelijke openbaring te verzoenen. In de aankondiging van een boekje „Der Untergang des Abendlandes und der Christ", kan men de uitspraak lezen: „Idealisten keeren zich verbitterd tegen het relativisme van Spengler. Maar de Christen vreest dit relativisme niet, ja, hij ziet daarin een bevordering van zijn geestelijk leven. Hij weet een punt, dat hem buiten alle betrekkelijkheid plaatst. Met ernst is hier aangetoond, hoe Spengler's boek zijn talrijke lezers in geestelijke richting vooruit kan brengen.”

Maar ik meen, dat al deze accomodatiepogingen blijkens de historie van het Christelijke denken de zekerste weg zijn gebleken, om den Christelijken invloed in de cultuur-ontwikkeling te ondermijnen. Het compromis tusschen standpunten, die radicaal met elkander in strijd zijn, heeft nog nimmer tot een gezond en krachtig resultaat gevoerd. Want welke gemeenschap heeft Christus met een denken, dat zich heeft afgesloten van het licht van Zijn Woord?

De weg der synthese is voor het Christelijk denken doodgeloopen. De radicale anti-these tusschen het Koninkrijk Gods en het rijk dezer wereld kan in een waarlijk Christelijke geschiedphilosophie niet meer tot zwijgen worden gebracht. Aan haar is de toekomst, wijl zij uit de Waarheid is. En de Waarheid zal ons ook hier *vrijmaken!*

„OBJECTIEF”.

Eén der onderdeelen van de taak der wijsbegeerte is zich rekenschap te geven van de beteekenis der termen, die ze gebruikt. Slordigheid in terminologie zal zich immers op den duur wreken: zoo licht brengt een onheldere zegswijze ook verwardheid van begrippen mee. En wanneer een onduidelijke term ergens burgerrecht verkreeg, blijft hij als van zelf ook gehandhaafd, tenzij men eens opzettelijk bij het vreemde van 't geval stil staat.

Inzonderheid schriftuurlijk denken heeft hier toe te zien. Want het is juist verwardheid van terminologie, die aan menige goedbedoelde conceptie parten speelde.

Eén van die woorden welke dringend om nadere bezinning op het gebruik vragen is de term „objectief”.

Meestal verstaat men hem in negatieven zin: „objectief” beteekent dan: „in z'n bestaan niet afhankelijk van het subject”.

Deze negatieve opvatting maakt, dat het woord bijna overal past.

En het gevaar is dan natuurlijk, dat men heel veel met denzelfden term aanduidt, dat men scherp dient te onderscheiden.

Reeds bij Schriftuurlijk denken leidt dit breede spraakgebruik tot bedenkelijke consequenties. Want wanneer „objectief” beteekent „onafhankelijk van het subject bestaande”, kan men behalve van de objectfuncties ook van de wetten Gods, ja van God Zelf als „objectief” spreken.

Wat het laatste betreft zij hier herinnerd aan Kuyper's critiek op het gebruik van den term „object” ter aanduiding